

1.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ασχολείται με την έρευνα και τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων και της κοινωνικής διάδρασης ομάδων και ατόμων μιας κοινωνίας. Είναι ένα επιστημολογικό εγχείρημα που έρχεται αντιμέτωπο με τα ζητήματα ανάλυσης και ερμηνείας της συμπεριφοράς των κοινωνικών όντων. Το αντικείμενο της Κοινωνιολογίας καλύπτει ένα εξαιρετικά μεγάλο φάσμα που εκτείνεται από την ανάλυση των σύντομων συναντήσεων ατόμων στον δρόμο μέχρι τη διερεύνηση των παγκόσμιων κοινωνικών διαδικασιών (Giddens, 2002: 50). Επιπλέον, η Κοινωνιολογία και κοινωνιολογική σκέψη βρήκαν πρόσφορο έδαφος μετά τη βιομηχανική επανάσταση και την αλλαγή της κοινωνικής οργάνωσης, η οποία διαμόρφωσε νέες κοινωνικές μεταβλητές, ανασχημάτισε τους κοινωνικούς θεσμούς και διαμόρφωσε νέες κοινωνικές συνθήκες και καταστάσεις για τα κοινωνικά υποκείμενα. Η κοινωνία που προήλθε από αυτές τις αλλαγές αποτέλεσε αντικείμενο κοινωνικής έρευνας και ανάλυσης. Το κύριο μέλημα της Κοινωνιολογίας είναι να χαρτογραφήσει τους μετασχηματισμούς που σημειώθηκαν στο παρελθόν και να καταλάβει ποιοι είναι οι κύριοι άξονες των εξελίξεων οι οποίες συντελούνται σήμερα (Giddens, 2002: 19). Ένα πεδίο μελέτης της Κοινωνιολογίας σχετικά πρόσφατο είναι η εκπαίδευση (Young, 2008).

Η εκπαίδευση ως φορέας κοινωνικοποίησης είναι από τους βασικότερους θεσμούς μιας κοινωνικής δομής, σε σημείο που να είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς μια αναπτυγμένη ή αναπτυσσόμενη χώρα χωρίς ένα σύστημα εκπαίδευσης ιεραρχικά δομημένο από το νηπιαγωγείο έως την ανώτατη εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον Durkheim (1956), η εκπαίδευση ορίζεται ως μια οργανωμένη, συστηματική και μεθοδευμένη άσκηση αγωγής από τα ενήλικα άτομα στα ανήλικα κοινωνικά υποκείμενα με στόχο την ηθική και κοινωνική ανάπτυξή τους. Σημαντικά σημεία στον ορισμό του Durkheim

για την εκπαίδευση είναι ότι η εκπαίδευση υποστηρίζει τη συντήρηση, τη διατήρηση και τη διαιώνιση μιας κοινωνικής δομής, και ο θεσμός συμβάλλει έτσι ώστε να αναπαράγονται μέσω της διαδικασίας της κοινωνικές αξίες, πολιτισμικά αγαθά και στοιχεία, ιδεολογίες και απόψεις που είναι σημαντικές για τη συγκεκριμένη κοινωνία. Η εκπαίδευση μέσω των παιδαγωγικών και διδακτικών πρακτικών της προσπαθεί να αναπτύξει τις γνωστικές, συναισθηματικές και ψυχοκινητικές δεξιότητες των νέων υποκειμένων και έτσι να διαμορφώσει προσωπικότητες οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην κάλυψη των αναγκών μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Ο Durkheim υποστηρίζει ότι η κοινωνία παραλαμβάνει ένα άτομο το οποίο είναι *tabula rasa* και μέσω των κοινωνικοποιητικών θεσμών της προσπαθεί να διαμορφώσει αυτό το υποκείμενο το οποίο θα την υπηρετήσει και θα βοηθήσει στην κοινωνική συνοχή και διατήρησή της. Παράλληλα, η εκπαίδευση βοηθά στην προσαρμογή και κοινωνική ένταξη των νέων κοινωνικών υποκειμένων στην κοινωνία στην οποία προορίζονται να ζήσουν. Ο Τσαούσης (1989) αναφέρει ότι ως εκπαίδευση μπορούμε να ορίσουμε μια μορφή κοινωνικοποίησης που πραγματοποιείται από εξωοικογενειακούς φορείς με κύρια στόχευση τη μετάδοση γνώσεων, δεξιοτήτων και μορφών κοινωνικής συμπεριφοράς. Ως εκπαίδευση οι Hughes και Kroehler (2007: 551) ορίζουν «μια πτυχή της πολυσχιδούς διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, μέσω της οποίας οι άνθρωποι αποκτούν τις συμπεριφορές που είναι αναγκαίες για την αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία». Η εκπαίδευση αποτελεί τον δεύτερο φορέα, μετά την οικογένεια, όπου το νέο κοινωνικό μέλος έρχεται σε επαφή με τις αξίες, τους κανόνες και τις αντιλήψεις του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο θα δραστηριοποιηθεί και θα ολοκληρώσει τον επαγγελματικό του βίο. Σε αυτό το πλαίσιο «η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους προγνωστικούς παράγοντες για την πολιτική και κοινωνική συμμετοχή των πολιτών, που περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα τρόπων συμμετοχής, από την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος έως και τη διοργάνωση και ενεργό συμμετοχή σε πολιτιστικά δρώμενα, καθώς και τον βαθμό εμπιστοσύνης προς τους άλλους ανθρώπους» (Γιαβρίμης και συν., 2009: 29).

Σύμφωνα με τον γενικότερο σκοπό και όπως αυτός ορίζεται μέσα από τα ευρωπαϊκά κείμενα, η εκπαίδευση στόχο έχει να βοηθήσει τους μαθητές να αποκτήσουν τα απαραίτητα εφόδια (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις) για να μάθουν πώς να μαθαίνουν (*learning to learn*), να ενεργούν/να πράττουν (*learning to do*), να συμμετέχουν και να συνεργάζονται με τα άλλα μέλη της κοινωνίας, να υπάρχουν (*learning to be*) με υπευθυνότητα, αυτονομία, κρίση και να αντιμετωπίζουν και να χαίρονται τη ζωή. Η εκπαίδευση τον 21ο

αιώνα χαρακτηρίζεται από τη συνοχή για την εξαγωγή νοημάτων μέσω της αλληλεπίδρασης μη συναφών γνωστικών κλάδων και περιεχομένων, την επικέντρωση σε αρχές, θεωρίες, κανόνες, θέματα και ερωτήματα τα οποία έχουν μια οικουμενική δυναμική και ισχύ, την ανάπτυξη δεξιοτήτων των μαθητών έτσι ώστε να μπορούν να εξετάσουν προβληματικές καταστάσεις χρησιμοποιώντας πολλαπλές ερευνητικές τεχνικές και αντιθετικές πηγές πληροφόρησης, αναπτύσσοντας παράλληλα τις προσωπικές τους γνωστικές στρατηγικές και να εξαγάγουν τα προσωπικά τους νοήματα, αναπτύσσοντας και αξιοποιώντας τα στη συνέχεια για χάρη των δικών τους ενδιαφερόντων και αναγκών (Martinello & Cook, 2000).

Η εκπαίδευση, λοιπόν, δεν είναι πια ένας κοινωνικοποιητικός φορέας, όπου απλώς αναπαράγει τη γνώση και μέσω αυτής την κοινωνική δομή, που μεταδίδει στα νέα κοινωνικά υποκείμενα τα κυρίαρχα κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά και προσδοκά στην αναπαραγωγή και συντήρηση της κοινωνικοπολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά ένας θεσμός διαμόρφωσης αυτόνομων και ελεύθερων κριτικά σκεπτόμενων πολιτών. Είναι προφανές ότι η ιστορική πορεία και ο μετασχηματισμός μιας κοινωνίας αλληλοσυνδέονται με τις στρατηγικές και μεθοδολογικές προτεραιότητες που τίθενται στην εκπαιδευτική πολιτική. Στον θεσμό της εκπαίδευσης αποτυπώνεται η κοινωνική μεταβολή και οι διαφοροποιήσεις στην ταξική δομή, οι οποίες αναδύονται μέσα από την ιστορική διαδρομή της κοινωνίας.

Στην προβιομηχανική περίοδο τη διαπαιδαγώγηση και την επαγγελματική κατάρτιση των νέων κοινωνικών υποκειμένων είχε αναλάβει η οικογένεια. Τα άτομα διαμορφώνουν τις δεξιότητές τους και αναπτύσσουν τις ικανότητές τους για να μπορούν να ενταχθούν και να προσαρμοστούν σε ένα ιεραρχικά δομημένο και ταξικά χωρισμένο κοινωνικό χώρο. Η εκπαίδευση μέσω μαθητείας είναι κυρίαρχη και το άτομο μαθαίνει και κατακτά συγκεκριμένες δεξιότητες έτσι ώστε να μπορεί να συντηρήσει την οικογενειακή επιχείρηση και να πουλά τα αγαθά για την επιβίωσή του. Η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης δεν είναι αναγκαία. Αρχικά, λοιπόν, η εκπαίδευση ήταν περισσότερο μια οικογενειακή υπόθεση. Το σχολείο όπως το γνωρίζουμε στη σύγχρονη μορφή του διαμορφώνεται όταν υπάρχει αναγκαιότητα για συστηματικότερη εφαρμογή των διαδικασιών κοινωνικοποίησης και ένταξης των ατόμων στην κοινωνία. Το σχολείο από τις αρχές του 19ου αιώνα αποτελεί ένα οργανωμένο κοινωνικό υποσύστημα με προσδιορισμένες νομικές, οργανωτικές και διοικητικές λειτουργίες (Γιαβρίμης και συν., 2009).

Μετά την ένταξη των μηχανών και την έναρξη της Βιομηχανικής Επανάστασης, καθώς επίσης και την ανάπτυξη της επιστήμης και του επιστη-

μονικού τρόπου προσέγγισης του φυσικού περιβάλλοντος και των κοινωνιών, οι κοινωνίες και τα δημιουργούμενα κράτη-έθνη οδηγήθηκαν για την αντιμετώπιση του σύνθετου περιβάλλοντος που αναδύεται στην ανάπτυξη του σχολείου με τη μορφή που γνωρίζουμε σήμερα. Η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης ήταν μια αναγκαιότητα έτσι ώστε τα άτομα να αποκτήσουν τις βασικές δεξιότητες και να αναπτύξουν τις ικανότητες που κατείχαν για να μπορέσουν να ενταχθούν στη μαζική παραγωγή της βιομηχανίας. Η ανάγνωση και η αρίθμηση π.χ. ήταν από τις απαραίτητες δεξιότητες που θα έπρεπε να είχαν κατακτήσει τα άτομα για να μπορούν να είναι παραγωγικά σε μια τυποποιημένη και μαζική παραγωγή. Παράλληλα, η μαζικοποίηση της εκπαίδευσης βοήθησε και τα έθνη-κράτη έτσι ώστε να διαμορφώσουν τους πολίτες που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την υπόστασή τους. Η δημιουργία πολιτών με συγκεκριμένη εθνική ταυτότητα και η ανάπτυξη της ασφάλειας και της δημοκρατίας μέσω των θεσμών της κοινωνίας ήταν παραπάνω από μια αναγκαιότητα για να αναπτυχθεί η εκπαίδευση με τη μορφή που υπάρχει σήμερα. Βέβαια, κατά καιρούς υπάρχουν παιδαγωγοί και κοινωνικοί επιστήμονες που επισημαίνουν την αλλοτρίωση των κοινωνικών υποκειμένων και της ανθρώπινης φύσης που διαμορφώνεται μέσα από τις συνθήκες της κοινωνικοποίησης και της αυταρχικά δομημένης εκπαίδευσης.

Τη μεταπολεμική περίοδο (1950 μέχρι σήμερα) παρατηρείται μαζικοποίηση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αύξηση της φοίτησης των ατόμων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σε ένα μεγάλο μέρος αυτό οφείλεται στην ανάπτυξη των κινημάτων στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1960, τα οποία άσκησαν πίεση για αναβάθμιση της εκπαίδευσης ώστε να εξλειφθεί η κοινωνική ανισότητα που παρατηρούνταν ως προς την προσβασιμότητα σε αυτή. Μετά τη δεκαετία του 1960 το σχολείο, και γενικότερα η ακολουθούμενη εκπαιδευτική πολιτική στα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα, επικρίθηκε και αναπτύχθηκαν αρκετά κοινωνικά κινήματα τα οποία απαιτούσαν πραγματική εκπαιδευτική ισότητα, μέσω μιας πιο ποιοτικής εκπαίδευσης, και τη δυνατότητα όλων των ατόμων να έχουν προσβασιμότητα σε αυτό το βασικό κοινωνικό αγαθό. Την ίδια εποχή έχουμε τον διαγκωνισμό, ο οποίος δεν μένει μόνο στο επίπεδο της ιδεολογικής και πολιτικής αντιπαράθεσης, αλλά διαπερνά και τις γνωστικές και επιστημονικές περιοχές ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις της εποχής με σκοπό τη διατήρηση ή την απόκτηση της πρωτοπορίας στην τεχνολογία. Βασικός μεταρρυθμιστικός παράγοντας σε αυτόν τον ανταγωνισμό μεταξύ των ιδεολογικών και πολιτικών αντιλήψεων ήταν ο θεσμός της εκπαίδευσης και γενικότερα η επιρροή του στην παραγωγικότητα και την ανάπτυξη μιας κοινωνίας μέσω των επενδύσεων σε αυ-

τόν. Χώρες του ΟΟΣΑ αύξησαν κατά πολύ τις επενδύσεις τους στην εκπαίδευση, περνώντας το μήνυμα ότι η εκπαίδευση μπορεί να βοηθήσει στην εξέλιξη και ανάπτυξη μιας κοινωνίας και ενός κράτους. Τα παραπάνω στηρίχθηκαν στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, η οποία είχε ως βασική αρχή ότι το μορφωτικό κεφάλαιο είναι αυτό που μπορεί να υποστηρίξει και να βοηθήσει την οικονομική και παραγωγική ανάπτυξη μιας χώρας μέσω της αξιοποίησης των δεξιοτήτων και ικανοτήτων που αποκτούν τα άτομα μέσω της εκπαίδευσης. Παράλληλα, την ίδια εποχή έχουμε την εμφάνιση κοινωνικών κινημάτων που ζητούν περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη και την ένταξη όλων των πολιτών στο κοινωνικό αγαθό της εκπαίδευσης (Φραγκουδάκη, 1985).

Η εκπαίδευση σταδιακά εστιάζει στη διαφοροποιημένη γνώση, στην αποτελεσματικότητά της και στην αντιπαράθεση ανάμεσα σε εγγράμματους και μη (Γιαβρίμης και συν., 2009). Βασικοί παράγοντες που επηρέασαν τη διαμόρφωση της εκπαίδευσης σε ένα νέο πλαίσιο ήταν η αναγωγή της πληροφορίας και η διασύνδεση των ατόμων, ως κυρίαρχοι παράγοντες ενδυνάμωσης και ανάπτυξης, αλλά και προσαρμογή των νέων κοινωνικών υποκειμένων στη νέα μεταβαλλόμενη και δυναμική πραγματικότητα. Τα παραπάνω λειτούργησαν ως παράγοντες διαγκωνισμού και αλλαγής των στάσεων, των αντιλήψεων και των απόψεων παιδαγωγών και κοινωνικών επιστημόνων σχετικά με τον ρόλο της εκπαίδευσης και το πώς πρέπει να διαμορφώνεται και να προσεγγίζεται η εκπαίδευση των νέων κοινωνικών υποκειμένων σε ένα σχολείο, όπου πρέπει να προετοιμάζει τα άτομα για την ένταξή τους σε ένα περιβάλλον στο οποίο οι δεξιότητες και οι ικανότητες είναι αναγκαίο να σχετίζονται με τα νέα γνωστικά εργαλεία, όπως είναι οι υπολογιστές, το διαδίκτυο, η κωδικοποίηση, η αποκωδικοποίηση και η διαχείριση των πληροφοριών που παρέχονται. Οι κοινωνικές προτεραιότητες επανακαθορίζονται και τα άτομα μέσα σε ένα περιβάλλον δυναμικά μεταλλασσόμενο και ανταγωνιστικό προσπαθούν να εξελιχθούν και να διαμορφώσουν τη σχέση τους με τα άλλα υποκείμενα, ενώ ζητούμενο είναι η συλλογική συνείδηση και η αλληλεγγύη.

Η ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνίας έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στις μορφές εργασίας, στην ένταξη των ατόμων στον επαγγελματικό βίο, στην επικοινωνία, στις οικονομικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται μέσα σε ένα περιβάλλον στο οποίο η έννοια του χώρου και του χρόνου έχει αποκτήσει άλλο νόημα και στην εκπαίδευση. Η κοινωνία της πληροφορίας προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα στην πληροφορία και στη διαχείρισή της. Στην κοινωνία της πληροφορίας το εγγράμ-

ματο τεχνολογικά άτομο είναι αυτό που συμβολίζει και τη νέα εποχή. Οι εντασσόμενες στην αγορά εργασίας νέες τεχνολογίες μεταβάλλουν και μετασχηματίζουν το περιεχόμενο της εργασίας, καθώς και τη θέση των κοινωνικών υποκειμένων σε αυτή. Η ζήτηση για όλο και περισσότερα τεχνολογικά εκπαιδευμένα άτομα αναδιαμορφώνει το πλαίσιο των δεξιοτήτων που πρέπει κάποιο άτομο να κατέχει, προκειμένου να είναι παραγωγικό και να ενταχθεί με επιτυχία στη δυναμικά εξελισσόμενη αγορά εργασίας.

Η εκπαίδευση ως θεσμός ενσωματώνει αργοπορημένα τις φιλοσοφικές αντιλήψεις και τις αξίες του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου. Οι διδακτικές και παιδαγωγικές μεθοδολογικές στρατηγικές που ακολουθεί δύσκολα αναπροσαρμόζονται, ενώ και η κουλτούρα των εκπαιδευτικών μεταβάλλεται με αργούς ρυθμούς. Στη μετανεωτερική εποχή προβάλλει ως επιτακτική η ανάγκη οι νέοι πολίτες-μαθητές να μπορούν να λειτουργούν αποτελεσματικά μέσα στο νέο αυτό διαμορφωμένο πλαίσιο και να δημιουργούν στηριζόμενοι στην αξιολόγηση και την κριτική των πληροφοριακών δεδομένων που τους προσφέρονται από το διευρυμένο περιβάλλον (Darling-Hammond, 1996· Jonassen, 2000). Η εκπαίδευση μέσα σε αυτό το πλαίσιο έχει αλλάξει μορφή, έχει αποστασιοποιηθεί από το παραδοσιακό μοντέλο, όπου κυρίαρχο στοιχείο ήταν η απομνημόνευση της γνώσης, η συσσώρευση των πληροφοριών και αναπαραγωγή τους, όταν αυτό ήταν αναγκαίο. Το σημερινό σχολείο μέσα από τις αλλαγές που παρατηρούνται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών και σύμφωνα με τους θεωρητικούς της παιδαγωγικής και διδακτικής επιστήμης έχει στόχο να καταστήσει τον μαθητή ένα κοινωνικό ον που να μπορεί να επεξεργάζεται την πληθώρα των πληροφοριών που δέχεται, να την κρίνει, να κατασκευάζει και να δημιουργεί από αυτή γνώση, και να είναι αποτελεσματικός στην επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν.

Στο πλαίσιο αυτού του παραδείγματος είναι δυνατόν να γνωρίσουμε τις βιογραφίες διακινδύνευσης των ατόμων όπου τα νέα κοινωνικά υποκείμενα, εντασσόμενα σε μια δυναμικά μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, βιώνουν την αβεβαιότητα στις διαστάσεις της κοινωνικής τους ζωής και έρχονται αντιμέτωπα με την επίλυση προβλημάτων της κοινωνικής πραγματικότητας, που αρκετές φορές είναι έξω από τον έλεγχό τους. Η νέα κοινωνική πραγματικότητα στη μετανεωτερική εποχή είναι διαφοροποιημένη στα θέματα ασφάλειας και κοινωνικής αφοσίωσης που υπήρχαν σε παλαιότερες εποχές. Στο παλαιότερο κοινωνικό συμβόλαιο το άτομο γνώριζε ότι υπήρχαν συγκεκριμένες κοινωνικές σταθερές στις οποίες θα μπορούσε να στηριχθεί και να σχεδιάσει τη μελλοντική του πορεία στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας. Στη σύγχρονη εποχή, η οποία διακρίνεται από την παγκοσμιο-

ποίηση, την πολυπολιτισμικότητα, τις διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού και την ευελικτικότητα των κοινωνικών σχέσεων, δεν υπάρχουν αυτές οι κοινωνικές σταθερές οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν κοινωνικά στηρίγματα για τη διαμόρφωση ενός πλαισίου κοινωνικής διάδρασης και ένταξης του ατόμου με επιτυχία στην κοινωνική δομή. Η ανασφάλεια και ο φόβος είναι κυρίαρχα συναισθήματα στον σύγχρονο κόσμο, τα οποία διαβρώνουν και μετασχηματίζουν τις κοινωνικές σχέσεις των ατόμων, αλλοτριώνοντας τόσο την ανθρώπινη φύση τους όσο και το παραγόμενο έργο από αυτούς στην αγορά εργασίας. Η γεωγραφική και κοινωνική απομόνωση, η αναγκαιότητα για κινητικότητα (κοινωνική, μεταναστευτική), η διακινδύνευση, οι αλλαγές στον εργασιακό χώρο, η λογοδοσία και η κοινωνική δυναμική της αμφισβήτησης επέβαλαν την επαναδιαπραγμάτευση της κρατικής οντότητας και του προνομιακού της χαρακτήρα (Γιαβρίμης και συν., 2009).

Κάτω από τις προαναφερθείσες εξελίξεις άρχισε να διαμορφώνεται από τη δεκαετία του 1950 η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, η οποία εντάσσει στο πλαίσιο του επιστημονικού της ενδιαφέροντος τα κοινωνικά φαινόμενα της εκπαίδευσης, τις προϋποθέσεις των διδακτικών και παιδαγωγικών πρακτικών, καθώς επίσης και τα συνεπαγόμενα των εκπαιδευτικών πρακτικών, δίνοντας έμφαση σε θέματα που σχετίζονται με τις κοινωνικές ανισότητες, τα αναλυτικά προγράμματα, τη σχολική επίδοση, τις αλληλεπιδράσεις των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας, τον ρόλο του εκπαιδευτικού και την οντότητά του μέσα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής πολιτικής, και την επιρροή της οικογένειας στα τεκταινόμενα και στα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Οι δομολειτουργικές προσεγγίσεις στην αρχή έδωσαν βασικές αναγνώσεις της κοινωνικής πραγματικότητας από τους κοινωνικούς επιστήμονες. Το σχολείο με βάση αυτές τις θεωρήσεις παρουσιάζεται ως ένας φορέας υποστήριξης των ατόμων για την εσωτερίκευση των αξιών, των ιδεών, των αντιλήψεων, των απόψεων και των στάσεων μιας κοινωνίας, έτσι ώστε τα άτομα να μπορούν να ενταχθούν σε μια κοινωνική δομή και να επιτύχουν την κατάλληλη κοινωνική συνοχή, βασιζόμενοι σε βασικές κοινωνικές και ηθικές αξίες (Χιωτάκης, 2004).

Ο Durkheim ισχυρίζεται ότι οι θεσμοί και τα μέρη μιας κοινωνικής δομής τη διατηρούν, την αναπαράγουν και συντελούν στην κοινωνική συνοχή. Ο ίδιος, στην προσπάθειά του να κατανοήσει τους λόγους που οδήγησαν στην ανατροπή της φεουδαρχίας και την εγκαθίδρυση της βιομηχανικής κοινωνίας, ασχολήθηκε με το ζήτημα της κοινωνικής σταθερότητας και τάξης. Με το έργο του, προσπάθησε αρχικά να αναζητήσει τους λόγους οι οποίοι

συντείνουν στη διαμόρφωση συνθηκών σταθερότητας σε ένα κοινωνικό σύστημα (Δασκαλάκης, 2009: 102). Η βασική ιδέα του λειτουργισμού βασίζεται στην αλληλεξάρτηση των μερών ενός κοινωνικού συστήματος έτσι ώστε να δημιουργείται μια εξισορρόπηση των δυναμικών και το σύστημα να λειτουργεί αρμονικά. Αυτή η αλληλεξάρτηση των μερών του κοινωνικού συστήματος παραλληλίζεται με την αλληλεξάρτηση των μερών ενός βιολογικού οργανισμού. Όπως στον βιολογικό οργανισμό η αλληλεξάρτηση των οργάνων είναι απαραίτητη ώστε ο οργανισμός να επιβιώνει, στο κοινωνικό σύστημα είναι απαραίτητη η αλληλεξάρτηση των μερών του για να μπορεί να διατηρείται και να αναπαράγεται στη διάρκεια του χρόνου. Ο Durkheim επισημαίνει τη μεγάλη σημασία στη διατήρηση και αναπαραγωγή ενός κοινωνικού συστήματος των ιδεών και των κοινωνικών αξιών, και τονίζει ότι αυτοί αποτελούν τους σημαντικότερους παράγοντες για την επιβίωσή του (Τερλεξής, 1999). Ο Durkheim (1956) εστιάζει στους ηθικούς κανόνες και στις αξίες που μια κοινωνία ενστερνίζεται ως ένα προϊόν συλλογικής συνείδησης και οι οποίες λειτουργούν ως ένας πανοπτικός μηχανισμός ελέγχου στο επίπεδο των ατόμων και των ομάδων. Σε αυτό το θεωρητικό παράδειγμα η κοινωνική πραγματικότητα λειτουργεί με «συλλογικές αναπαραστάσεις», οι οποίες μέσω της αντικειμενοποίησης και νομιμοποίησής τους σχηματίζουν το συλλογικό πρόσταγμα για την αντιμετώπισή τους, δηλαδή καθορίζουν τις πρακτικές των κοινωνικών υποκειμένων και την επίδρασή τους με βάση συγκεκριμένους κανόνες στην κοινωνική δομή. Τα κοινωνικά ιδεώδη συνθέτουν τις συλλογικές αναπαραστάσεις που ενυπάρχουν και είναι υπεράνω των εξατομικευμένων αντιλήψεων. Οι αξίες είναι συνδηλώσεις μιας συλλογικότητας αυτής της κοινωνίας και αποσκοπούν στο να καθορίσουν τον τρόπο αντιμετώπισης των κοινωνικών φαινομένων, ενώ οι ηθικοί κανόνες είναι ένας ελεγκτικός μηχανισμός για τον περιορισμό των μη κοινωνικών συμπεριφορικών αντιδράσεων των κοινωνικών υποκειμένων. Ο Durkheim (1956) θεωρεί ότι η αναπαραγωγή και επιβίωση μιας κοινωνίας εδράζονται στην άρρητη συναίνεση αξιών και αντιλήψεων. Αυτή η αλληλεξάρτηση όμως δημιουργεί ένταση μεταξύ της ατομικής αυτονομίας και της ελευθερίας, από τη μία πλευρά, και των υποχρεώσεων της ομάδας και την ευθύνη, από την άλλη. Υποστήριζε ότι οι κοινωνικές νόρμες-κανόνες και η συναίνεση αναγκάζουν τα μέλη της κοινωνίας να ενεργούν προς όφελος και ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας (Witte & Mannon, 2010: 119). Η κοινωνική πραγματικότητα είναι *sui generis* και δομείται έξω και πάνω από τα κοινωνικά υποκείμενα. Το άτομο σε αυτή την κοινωνική πραγματικότητα δεν μπορεί να λειτουργήσει αυτόνομα είτε γιατί περιορίζεται είτε γιατί οι επιτρεπόμε-

νες επιλογές καθορίζονται από μία οντότητα που είναι πάνω και πέρα από αυτόν, αυτήν της κοινωνίας (Αντωνοπούλου, 1991: 223-240).

Ο Durkheim (1956) επισημαίνει ότι ο άνθρωπος γεννιέται ως ένα βιολογικό ον το οποίο δεν κατέχει τις απαραίτητες κοινωνικές και ατομικές δεξιότητες ένταξης στο κοινωνικό σύνολο, και παράλληλα η κοινωνία προσπαθεί να δεσμεύσει το νέο κοινωνικό υποκείμενο ώστε να τη διατηρεί και να την αναπαράγει ενσταλάζοντας σε αυτό τις αξίες και τις ιδέες της. Το άτομο μέσα από τις βιωματικές του εμπειρίες εσωτερικεύει τις κυρίαρχες κοινωνικές αξίες και αντιλήψεις, και αναπτύσσει έναν ηθικό τρόπο δράσης με συμπεριφορές που θεωρούνται αποδεκτές και έχουν νομιμοποιηθεί από το συλλογικό υποκείμενο. Θεσμοί όπως η εκκλησία και η οικογένεια διαδραμάτισαν σε ορισμένες κοινωνίες τον κυρίαρχο ρόλο για την προσαρμογή και οικειοποίηση από το νέο κοινωνικό υποκείμενο των απαραίτητων πνευματικών, συναισθηματικών και ψυχοκινητικών δεξιοτήτων, κάτι που έχει αναλάβει μετά τη βιομηχανοποίηση και την τεράστια ανάπτυξη των πόλεων το οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα, μέσω του σχολικού θεσμού. Σύμφωνα με τον Durkheim (1956), το κράτος, μέσα από τη διαδικασία της εκπαίδευσης, προσπαθεί να ελέγξει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα θα ενταχθούν στην κοινωνική δομή και καθορίζει τους βασικούς κανόνες και τις αρχές με τις οποίες τα νέα κοινωνικά υποκείμενα θα διδαχθούν τις βασικές αξίες και τους βασικούς κοινωνικούς κανόνες τους οποίους πρέπει να ενστερνιστούν, καθώς επίσης και τον τρόπο με τον οποίο ο εκπαιδευτικός και οι υπόλοιποι φορείς της εκπαιδευτικής κοινότητας θα πρέπει να σέβονται και να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, αλλά και τους σκοπούς τους οποίους θα πρέπει να επιτύχουν. Οι εκπαιδευτικοί είναι πρόσωπα της κρατικής πολιτικής για την εκπαίδευση και θα πρέπει συντονισμένα και με δομημένο τρόπο να εκφράζουν και να χρησιμοποιούν στις παιδαγωγικές πρακτικές τους τα οριζόμενα από το κράτος και γενικότερα από την κοινωνία, βοηθώντας τα άτομα μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης να υπερβούν το εγώ τους και να ενεργούν για την ανάπτυξη της κοινωνίας (Μυλωνάς, 1998). Για τον Durkheim η γενική λειτουργία της εκπαίδευσης θα πρέπει να έχει ως στόχο την ανάπτυξη των ηθικών, νοητικών και ψυχοσωματικών ικανοτήτων του παιδιού, που η κοινωνία στην οποία ανήκει θεωρεί ως απαραίτητες για όλα τα μέλη της (Blackledge & Hunt, 1994). Συνοπτικά η εκπαίδευση σύμφωνα με τον Durkheim λειτουργεί με βασικό σκοπό να διατηρήσει και να αναπαραγάγει μια συγκεκριμένη κοινωνική δομή μέσα στην οποία θα πρέπει να ενταχθούν τα νέα κοινωνικά υποκείμενα και συγχρόνως προσπαθεί να τους διαμορφώσει μια προσωπικότητα η οποία να είναι συμβατή με την παρα-

πάνω κοινωνική δομή. Η συγκεκριμένη διαμόρφωση της προσωπικότητας στα άτομα οριοθετεί και τα κανονιστικά και γνωστικά πλαίσια μέσα στα οποία πρέπει να κινούνται η διδασκαλία και η παιδαγωγική στα σχολεία. Το σχήμα λειτουργίας των εκπαιδευτικών δομών προκαθορίζεται από τις ανάγκες και τα «θέλω» της συγκεκριμένης κοινωνίας, και έρχεται να την εξυπηρετήσει. Επομένως, για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη λειτουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος, είναι αναγκαίο να μελετήσουμε πρωτίστως τη λειτουργία της κοινωνίας μέσα στην οποία εντάσσεται το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό σύστημα (Γιαβρίμης, 2015).

Η δομολειτουργική θεωρία του Parsons επηρέασε την Κοινωνιολογία μέχρι το 1970. Ο Parsons εξετάζοντας την κοινωνική δράση αναφέρθηκε στον εθελούσιο χαρακτήρα της και στο γεγονός ότι είναι προσανατολισμένη για την εκπλήρωση συγκεκριμένων στόχων που πηγάζουν από τις κοινωνικές επιταγές. Το άτομο στην κοινωνική του δράση δεν έχει την αυτονομία και την πρωτοβουλία για να μπορέσει να μετασχηματίσει ή να αλλάξει τις συνθήκες μέσα στις οποίες εντάσσει τη δική του δράση, αλλά ούτε και να διαμορφώσει δικούς του σκοπούς και στόχους που θα τον κατευθύνουν. Αυτό που κάνει είναι να ενεργεί σύμφωνα με προσαρμοσμένους στόχους οι οποίοι είναι προκαθορισμένοι. Οι κοινωνικοί ρόλοι του ατόμου έρχονται να εξυπηρετήσουν ακριβώς αυτές τις στοχεύσεις της κοινωνίας, τις οποίες έχει ανάγκη για να μπορέσει να διατηρηθεί. Οι αλλαγές που μπορεί να πραγματοποιήσει το άτομο είναι λίγες (Τερλεξής, 1999). Το δρων άτομο δεν μπορεί παρά μόνο να κατανοεί την κατάσταση και να δρα μέσα σε ένα δομημένο περιβάλλον, το οποίο προσδιορίζεται από πρότυπα που σχετίζονται με συγκεκριμένους κώδικες συμπεριφοράς και πολιτισμικές κοινωνικές δράσεις. Το κοινωνικό σύστημα λειτουργεί ομαλά και αρμονικά μέσα από διαδικασίες καταναγκασμού και αποτροπής των συγκρούσεων ανάμεσα στα κοινωνικά υποκείμενα. Ο Parsons (1959) αναφερόμενος στην εκπαίδευση εστιάζει σε δύο λειτουργίες της: στην κοινωνικοποίηση και στην επιλογή των κοινωνικών ρόλων των κοινωνικών υποκειμένων. Η πρώτη λειτουργία αναφέρεται σε μια διαδικασία κοινωνικής ένταξης των ατόμων μέσω της συμμόρφωσης σε συγκεκριμένους κανόνες, αξίες, ιδέες, αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στην κοινωνική δομή και στα κοινωνικά φαινόμενα. Η δεύτερη λειτουργία αναφέρεται σε μια διαδικασία διαφορετικής ανάπτυξης δεξιοτήτων στα άτομα ανάλογα με την ικανότητά τους να αντεπεξέλθουν στις διαδικασίες του εκπαιδευτικού συστήματος, γεγονός που καθορίζει και τους κοινωνικούς ρόλους τους οποίους θα επιτελέσουν τα άτομα αργότερα τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στην κοινωνική δομή. Σύμφωνα

με τον Parsons (στο Φραγκουδάκη, 1985: 255): «Το σχολείο είναι η πρώτη ομάδα κοινωνικοποίησης στην εμπειρία του παιδιού, που θεσμοθετεί την ιεραρχική διαφοροποίηση πάνω σε μη βιολογικές βάσεις. Επιπλέον, κατατάσσει σε ιεραρχικές θέσεις που δεν είναι εκ των προτέρων δεδομένες, αλλά κατακτώνται. Και αυτές οι θέσεις “κερδίζονται” με διαφορετική ανταπόκριση στα καθήκοντα που επιβάλλει ο δάσκαλος, ο οποίος δρα ως όργανο του σχολικού συστήματος της κοινότητας». Ο Parsons (1959) επισημαίνει ότι η ένταξη των μαθητών στο σχολικό πλαίσιο διαμορφώνει μια τελείως διαφορετική καθημερινότητα, αφού αυτοί αποχωρίζονται την ασφάλεια της οικογένειας, όπου τα άτομα έχουν έναν σημαντικό και κυρίαρχο ρόλο, και εισέρχονται στη σχολική κοινότητα όπου πρέπει να κατακτήσουν την κοινωνική τους θέση και να αναδείξουν τις ικανότητες και δεξιότητές τους έτσι ώστε να αισθάνονται σημαντικοί στον νέο χώρο. Σε αυτό σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εφαρμόζουν τους κανόνες και τις αξίες που πρέπει τα άτομα να εσωτερικεύσουν για να επιτύχουν τους στόχους τους και να ενταχθούν ομαλά στο κοινωνικό πλαίσιο. Τα άτομα μαθαίνουν ότι μέσα από έναν αξιοκρατικό τρόπο αξιολογούνται και ταξινομείται η σχολική τους επίδοση, γεγονός που στη συνέχεια νομιμοποιεί τις διαφοροποιήσεις οι οποίες μπορούν να εμφανιστούν μεταξύ των ατόμων, αλλά μεταφέρει και την ευθύνη στο ίδιο το άτομο που είναι υπεύθυνο τόσο για τη σχολική του ένταξη όσο και για τη σχολική του επίδοση. Το σχολείο πείθει τα άτομα μέσω αυτών των αξιοκρατικών διαδικασιών ότι όλοι έχουν ίσες ευκαιρίες να επιτύχουν σε αυτό. Έτσι, οι κοινές εξετάσεις, οι κοινοί εκπαιδευτικοί, τα κοινά μαθήματα και ο κοινός τρόπος αντιμετώπισης των ατόμων μέσω κοινών κανόνων είναι τα στοιχεία του εκπαιδευτικού συστήματος που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο επίφασης για την ισότητα. Ο σχολικός μηχανισμός δρα επομένως δημοκρατικά, αντισταθμιστικά και εξισοροπητικά. Ο εκπαιδευτικός μηχανισμός στη συνέχεια διαχωρίζει τα άτομα αναλόγως των επαγγελματικών κλίσεων τους και μέσω της βαθμολογίας διαμορφώνει άξονες ένταξης των ατόμων στην αγορά εργασίας. Τα άτομα που διακρίνονται για τους υψηλούς βαθμούς τους και εμφανίζουν «σωστή» συμπεριφορά ενθαρρύνονται να ακολουθήσουν επαγγέλματα τα οποία σχετίζονται με τη διαχείριση και τη θεωρητική εκπαίδευση, ενώ αντιθέτως τα άτομα με χαμηλή σχολική επίδοση ενθαρρύνονται να ακολουθήσουν χειρωνακτικές και χαμηλού επιπέδου εργασίες. Η αποτυχία του εκπαιδευτικού συστήματος για επανεκτίμηση των κοινωνικών ανισοτήτων οδηγεί στην εξατομίκευση της σχολικής αποτυχίας και στην έμμεση νομιμοποίηση της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Σε αντίθεση προς τις θεωρητικές προσεγγίσεις του δομολειτουργισμού, η μαρξιστική αντίληψη θεωρεί ότι η πάλη των τάξεων είναι η κινητήρια δύναμη της κοινωνικής ζωής. Η μαρξιστική θεωρία περιλαμβάνει τον «ιστορικό υλισμό», δηλαδή τη θεωρία της κοινωνίας και της ιστορίας. Ο «ιστορικός υλισμός» αποτυπώνει τις αλλαγές της κοινωνικής δομής και τις μεταξύ τους αλληλοσυσχετίσεις. Το δεύτερο μέρος είναι η μαρξιστική αντίληψη του ανθρώπου και της ανθρώπινης φύσης, που σχετίζεται με μια θεωρία της «καλής κοινωνίας». Οι έννοιες που κατέχουν κεντρική θέση είναι εκείνες της «αλλοτρίωσης» και του «κουμμουνισμού» (Blackledge & Hunt, 2004). Σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση, οι κοινωνίες συγκροτούνται από τους κατόχους των μηχανών παραγωγής και την εργατική τάξη, το προλεταριάτο. Η άνιση θέση στην κοινωνική δομή και η ανάλογη ανισοκατανομή δύναμης και εξουσίας αναδύουν συνθήκες κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, και αποτελούν την αιτία για την ταξική σύγκρουση. Οι κοινωνίες μετασχηματίζονται και αναθεωρούν τις εξουσιαστικές δομές τους και τις ταξικές διαφοροποιήσεις τους, γιατί οι ταξικές συγκρούσεις αναδεικνύουν νέους εξουσιαστές και εξουσιαζόμενους. Η πάλη είναι αέναη, γιατί πάντα υπάρχουν κοινωνικές ανισότητες. Οι Blackledge και Hunt αναφέρουν ότι (2004: 245): «ο Μαρξ υποστηρίζει πως μέσα στη διαδικασία της παραγωγής οι άνθρωποι εμπλέκονται σε σχέσεις που τους επιβάλλονται και είναι ανεξάρτητες από τη θέλησή τους». Ο Μαρξ δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάλυση της παραγωγικής διαδικασίας. Υποστηρίζει πως οι ανθρώπινες σχέσεις και δράσεις είναι άμεσα συνδεδεμένες με την οικονομία και την παραγωγική διαδικασία. Επομένως, ανάλογα με τα μέσα παραγωγής μιας κοινωνίας, διαμορφώνονται και οι σχέσεις και δράσεις των ανθρώπων. Σχετικά με τους υπόλοιπους θεσμούς, όπως και για την εκπαίδευση, ο Μαρξ αποδίδει σε αυτούς έναν δευτερεύοντα ρόλο γιατί πιστεύει ότι είναι απόλυτα εξαρτημένοι από την οικονομία και την παραγωγική διαδικασία (Λάμνιαν, 2001: 130).

Η εκπαίδευση αναπαράγει και διακονεί τις κοινωνικές ανισότητες, ευνοώντας τους προνομιούχους μέσα από τη διδασκαλία ενός περιεχομένου που σχετίζεται με τις επιταγές και τις αξίες της άρχουσας τάξης. Το περιεχόμενο της εκπαίδευσης νομιμοποιεί τα αποτελέσματα και τις κοινωνικές ανισότητες μέσα από τις έννοιες της επιτυχίας και της αξιοκρατίας. Οι μαθητές βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα εκπαιδευτικό περιεχόμενο το οποίο πρέπει να κατακτήσουν και να αποδώσουν με τον τρόπο που το εκπαιδευτικό σύστημα προστάζει. Η υπακοή και ο σεβασμός στην εξουσία είναι διαδικασίες αδιαπραγμάτευτες και διαμορφώνουν προσωπικότητες που θα ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία μετέπειτα. Οι μαθητές που προέρ-

χονται από τις ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις είναι προνομιούχοι απέναντι στα άτομα της εργατικής τάξης, γιατί οι αξίες τους και αυτό που πρεσβεύουν αποτυπώνεται στα αναλυτικά προγράμματα και στα πολιτισμικά στοιχεία τα οποία πρέπει τα νέα κοινωνικά υποκείμενα να εσωτερικεύσουν. Η αξιοκρατία και το αναφερόμενο ως δημοκρατικό κλίμα μέσα στο σχολείο και στις τάξεις είναι αυτά που σχηματίζουν το πλαίσιο για τη νομιμοποίηση των ανισοτήτων οι οποίες διαμορφώνονται στο τέλος της εκπαιδευτικής διαδρομής. Αυτές οι εκπαιδευτικές ανισότητες είναι που καθορίζουν και τη θέση και το κύρος του ατόμου μέσα στον καταμερισμό της εργασίας.

Οι Bowles και Gintis (1976) στο έργο τους *Schooling in Capitalist America* συνδέουν την εκπαίδευση με τους κοινωνικοϊστορικούς και ιδεολογικούς μετασχηματισμούς της κοινωνικής δομής. Η εκπαίδευση έχει συνδέσεις με τις κυρίαρχες κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις, και στοχεύει στη διατήρηση και αναπαραγωγή ενός συστήματος ανταγωνιστικού, εγωιστικού, καθώς και στη δημιουργία κοινωνικών αποκλεισμένων, όπως είναι το καπιταλιστικό σύστημα. Η εκπαίδευση είναι ένας μηχανισμός που συντηρεί και αναπαράγει και την ταξικότητα και τις κοινωνικές θέσεις σε μια κοινωνική δομή, νομιμοποιώντας τις μέσα από τον ισχυρισμό της ότι διαθέτει αξιοκρατικές διαδικασίες αξιολόγησης και ότι προσφέρει σε όλα τα νεαρά κοινωνικά υποκείμενα που εντάσσεται μέσα στις δομές της ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες. Οι Bowles και Gintis (2002) διασυνδέουν την ανάπτυξη της δημόσιας εκπαίδευσης στις ΗΠΑ με τον καπιταλισμό, ο οποίος απαιτεί, για να μπορέσει να υλοποιήσει τις στοχεύσεις του, μια εργατική δύναμη που θα έχει ως χαρακτηριστικά την υπακοή και την πειθαρχηση και θα κοινωνικοποιείται σύμφωνα με τα πρότυπα της ταξικά διαφοροποιημένης κοινωνικής δομής. Θεσμοί όπως η οικογένεια και η εκκλησία δεν μπορούν να κοινωνικοποιήσουν τα άτομα επαρκώς για να ενταχθούν στον νέο καπιταλιστικό τρόπο ανάπτυξης των κοινωνιών.

Στις καπιταλιστικές κοινωνίες το άτομο είναι υποχρεωμένο να έχει μια κινητικότητα για να μπορέσει να ενταχθεί στην αγορά εργασίας αλλά και γενικότερα στον κατάλληλο κοινωνικό χώρο, ενώ οι παραδοσιακές αξίες και οι τρόποι εννοιολόγησης της κοινωνικής πραγματικότητας αμφισβητούνται, τα κοινωνικά σχήματα που θεωρούνταν παλαιότερα ως μια αντικειμενική πραγματικότητα τροποποιούνται, μετασχηματίζονται, αναδομούνται και αναδιαρθρώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε οι καπιταλιστικές κοινωνίες να θεωρούνται ως κοινωνίες εγωιστικές, ανταγωνιστικές, τεχνοκρατικές και απανθρώπισης του ατόμου.

Οι Bowles και Gintis επισημαίνουν (2002) ότι η ανάπτυξη της εκπαίδευσης που στηρίζεται στη μαζικότητα και στην παραγωγή εργατών έχει ως βασικές αρχές την υπακοή των κοινωνικοποιημένων ατόμων στο νομιμοποιημένο κρατικό καθεστώς και την κατοχή των απαραίτητων τεχνικών δεξιοτήτων που έχει ανάγκη η καπιταλιστική κοινωνία. Η εκπαίδευση μέσα από τις αξιοκρατικές της διαδικασίες, οι οποίες είναι δοτές από τα κυρίαρχα μέλη της κοινωνίας, αξιολογεί τα άτομα, τα ιεραρχεί και τα ταξινομεί έτσι ώστε να τα εντάξει στις ανάλογες θέσεις της αγοράς εργασίας και της κοινωνικής δομής. Οι κοινωνικές ανισότητες νομιμοποιούνται μέσα από αυτόν τον διαχωρισμό της εργασίας και αποδίδονται στην αξία και στις ικανότητες του ίδιου του ατόμου, ενώ η επιτυχία αναδύεται ως η κυρίαρχη αρχή της σύγχρονης εποχής. Όλοι οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία να επιτύχουν στις διαδικασίες που ορίζονται και να αποκτήσουν τα κατάλληλα διαπιστευτήρια για να ενταχθούν στην αγορά εργασίας σε όσο καλύτερη θέση μπορούν. Αυτό όμως δεν είναι εφικτό για όλους εξαιτίας διαφορών που υπάρχουν μεταξύ των ατόμων, οι διαφορές αυτές είναι κυρίως κοινωνικής προέλευσης, ενώ παράλληλα τα σχολεία, έχοντας πρότυπα συμπεριφοράς, ανταμείβουν τα άτομα τα οποία μπορούν να τα ενστερνιστούν και να τα κάνουν μέρος της συμπεριφοράς τους.

Το εκπαιδευτικό σύστημα αναγνωρίζει και βραβεύει τα άτομα που εντάσσονται στο πλαίσιό του, σύμφωνα με την κοινωνική τους προέλευση, αναπαράγοντας με αυτόν τον τρόπο τον κοινωνικό διαχωρισμό και την αποτύπωση των κοινωνικών σχέσεων που υπάρχουν σε μία κοινωνία. Η εκπαίδευση μέσα από τις δομές της δίνει την εντύπωση των ίσων ευκαιριών, νομιμοποιώντας έτσι τις διαφορές αλλά και καταπραΰνοντας τον θυμό των ατόμων για τις κοινωνικές ανισότητες και την κοινωνική αδικία που υφίσταται. Τα παιδιά των κυρίαρχων τάξεων είναι αυτά που ευνοούνται και προωθούνται μέσα στο πλαίσιο το οποίο αναπτύσσεται σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα μιας καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι διαφοροποιήσεις είναι προειλημμένες και αποφασισμένες, αφού η δημόσια εκπαίδευση εμφορείται από τις αξίες, τις ιδέες και τις αντιλήψεις της κυρίαρχης ομάδας που έχουν τη δυνατότητα να τις επιβάλλουν, έτσι ώστε τα παιδιά τους να είναι αυτά που θα συνεχίσουν να διαχειρίζονται την κοινωνική πραγματικότητα. Υπάρχουν δύο διαφορετικά σχολεία τα οποία παρέχουν διαφορετική γνώση. Το ένα σχολείο απευθύνεται στην πλειονότητα των ατόμων και είναι αυτά που θα ενταχθούν στην αγορά εργασίας προσφέροντας τη σωματική τους δύναμη κάνοντας ένα χειρωνακτικό επάγγελμα. Αυτό το σχολείο διαμορφώνει προσωπικότητες που έχουν ως χαρακτηριστικό την παθητικότητα και την ευ-

πάθεια. Το άλλο σχολείο αφορά τους προνομιούχους, οι οποίοι προορίζονται για ένταξη στην αγορά εργασίας σε θέσεις που σχετίζονται με τη διαχείριση του εργατικού δυναμικού και χαρακτηρίζονται από δεξιότητες που σχετίζονται με την καινοτομία και τις πρωτοβουλίες. Δεν υπάρχει, λοιπόν, ένα σχολείο που να δίνει τις ίδιες γνώσεις σε όλους τους μαθητές-πολίτες. Υπάρχει μόνο στην υποχρεωτική εκπαίδευση, αλλά ακόμα και εκεί επηρεάζεται από το γεγονός ότι προετοιμάζει τους μαθητές ανάλογα με το τι πρόκειται να ακολουθήσουν στην πορεία (Φραγκουδάκη, 1985). Οι Bowles και Gintis (1976, 2002) τονίζουν την αντιπαλότητα των διαφορετικών τάξεων σε μία κοινωνία, αλλά και τη δυνατότητα των προνομιούχων της κοινωνίας να μπορούν να διαχειρίζονται τα θέματα της δημόσιας εκπαίδευσης, έτσι ώστε να διατηρούν ένα σύστημα που μπορεί να εκμεταλλεύεται τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, τα οποία δεν έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν τις πολιτικές αποφάσεις για το εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι αναγνωρίζεται η σύγκρουση των συμφερόντων αλλά και η διαφορετικότητα της προσβασιμότητας στην εξουσία, που επηρεάζει και διαμορφώνει τα στοιχεία της κοινωνικοποίησης και της ένταξης των ατόμων στην κοινωνία (Χιωτάκης, 2004).

Ο Ivan Illich ασκεί κριτική στη σύγχρονη οικονομική ανάπτυξη και αμφισβητεί την υποχρεωτική εκπαίδευση, καθώς πιστεύει ότι η δημιουργία των σχολείων επιτελεί τους εξής στόχους: τη φροντίδα της επιτήρησης, την κατανομή των ατόμων κατά επαγγελματικούς ρόλους, τη μάθηση των αξιών και τέλος την εκμάθηση γνώσεων και δεξιοτήτων. Τονίζει, μάλιστα, ότι το σχολείο μέσα από τις σχέσεις εξουσίας και πειθαρχίας προωθεί την αποδοχή της κοινωνικής οργάνωσης, με μια διαδικασία την οποία αποκαλεί «παθητική κατανάλωση» και η οποία ενεργοποιείται ασυνείδητα μέσω του «κρυφού σχολικού προγράμματος διδασκαλίας», γι' αυτό ο Illich προτείνει την αποσχολοποίηση, δηλαδή την αποσύνδεση της εκπαίδευσης από την παιδική ηλικία (Giddens, 2009: 547-548).

Οι δομολειτουργικές και οι μαρξιστικές θεωρήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας προσεγγίζουν το άτομο με παθητικότητα. Τα κοινωνικά υποκείμενα σύμφωνα με αυτές της θεωρήσεις μέσα σε μια κοινωνική δομή δεν έχουν τη δυνατότητα επίδρασης και αντίδρασης στα οριζόμενα από την κοινωνική δομή τεκταινόμενα. Το άτομο φαίνεται να μην έχει την ελευθερία και τη δημιουργικότητα, και να ανταποκρίνεται μηχανικά στις απαιτήσεις του κοινωνικού ή του οικονομικού συστήματος. Η κοινωνία ή η οικονομική δομή είναι πέρα και πάνω από το άτομο και προκαθορίζουν τις ενέργειες του ατόμου, έτσι ώστε η ίδια η κοινωνία να αναπαράγεται και να διατηρείται η κοινωνική ιεραρχία που υπάρχει μέσα σε αυτή.